

ОСТРОЗЬКІ ВЧИТЕЛЬСЬКІ КУРСИ І ЇХНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЧЕСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА

У статті розглядається аналітична побудова базисного вивчення різнопланових дисциплін у середовищі двомовності, яка стала підґрунтям для систематичного навчання у чеських школах. Крім того, подано історичний аналіз, матеріальну генезу і юридичну специфіку навчання чеських педагогів. Також висвітлено параметри впливу музики і релігії на виховання чеського вчителства у середовищі історично поєднаних, однак усе ж таки відмінних націй; порівняльні характеристики функціонального ставлення до чеських емігрантів, керуючись різними часовими рамками; рівневі умови вирішення практичних завдань на основі реальних історичних фактів.

Сьогодні, на жаль, чеське населення України, його історія і сучасність дуже мало науково досліджені. Крім того, навіть існуючі розвідки далеко не висчерпують жодного елементу поставленої проблеми. У першу чергу ми маємо на увазі відсутність праць, де чеські переселенці і їхні нащадки розглядалися б під кутом зору взаємодії з корінним населенням України, інтеграції в українське суспільство тощо.

Ситуація відсутності власне українських наукових розробок зумовлена факторами, які протягом тривалого історичного періоду впливали на історію України. За часів Російської імперії і Радянського Союзу ідеологія і політична ситуація сприяли ставленню до нашої держави як до своєї інтегрованої частини, тому чехи, зокрема ті, які мешкали на території Правобережної України, досліджувалися виключно в російському контексті. Про їхнє перебування на українській землі нагадувало тільки вживання географічної назви "УРСР" щодо певних регіонів СРСР (а за часів Російської імперії термін "Україна" узагалі вилучено і замінено позиціями "Малоросія" чи "Південно-Західний край").

Починаючи з 90-х рр., зі становленням національних держав, на пострадянському просторі термін "меншина" досить часто привертає увагу науковців.

Перспективи внутрішнього розвитку новостворених держав і демократичні перетворення тісно пов'язані з питанням національних меншин. Ставлення до них вочевидь залежить від типу політичного середовища у державі. Воно ж змінювалося залежно від типу відповідної системи управління. Проте ця проблема лишається актуальною в державотворчому процесі.

Із розвитком демократичного устрою участь національних меншин у політичному житті помітно активізується.

У нинішніх умовах розвитку подій економічного, політичного і соціального характеру комплексний розгляд питання національних меншин із позиції оцінки їхнього становища, ролі й існуючих проблем життєдіяльності в сучасному українському суспільстві набуває особливої важливості. Із огляду на це доцільно провести комплексний аналіз проблем, які існували у сфері захисту національних меншин як суттєвого елементу міжетнічних відносин.

Питання національних меншин належить саме до міжетнічних відносин. У житті громади перехідного періоду, особливо коли постає необхідність гнучкого і коректного підходу до розгляду проблеми, це питання стає найделікатнішим і найбільш вразливим.

Тому в Україні створено відповідні державні структури і недержавні інституції. До їхньої компетенції належить координація такої діяльності, розробка і впровадження визначальних для регламентації місця і ролі, прав і обов'язків національних меншин законодавчих актів.

Також важливою стає спрямована на змістовну і якісну еволюцію інтеграційної політики діяльність, яка має за мету консолідацію державності і соціальну стабільність.

Першим дослідником зазначеної проблеми був Є. М. Крижановський, який здійснював за дорученням Уряду Російської імперії систематичну підготовку чеських учителів до повноцінного навчання молодших школярів. Педагогічні курси Є. М. Крижановського отримали значний політичний резонанс, але не охопили комплексною підготовкою усіх існуючих і майбутніх чеських учителів, оскільки інформація про них занадто пізно надходила до віддалених чеських поселень. Однак ті чехи, які все ж дізналися і змогли проштудіювати навчальні курси, надавали про них лише позитивні відгуки.

Пізніше це ж питання вивчали й окремі наші сучасники, серед яких відзначимо І. Гофмана, Я. Драгокупіла, Ж. М. Ковбу та ін., перші з яких зосередили увагу на аспектах картографії урядового і власне чеського шкільництва зокрема і чеського розселення загалом, а також кількісного співвідношення чеських громад у Волинській, Київській і Подільській губерніях і контрастів у ставленні держави до цих громад залежно від їхнього політико-географічного розташування; остання з них розробляла моменти взаємовідносин між чехами, зокрема їхніми представниками, і керівництвом Російської імперії.

Проте вони, базуючись на власне історичному дослідженні, оминули пошуком становлення і розвиток чехами педагогічного процесу: як набуття чеськими вчителями професійних навичок, так і підготовку дітей до життя за нових умов.

Отже, метою нашого дослідження вважатимемо відновлення історичної пам'яті про взаємодію російського, українського і чеського народів у галузі шкільництва на основі практичної педагогічної допомоги перших останньому; вивчення унікальної можливості масового набуття чехами двомовної освіти за межами Чехії.

Завдання полягатимуть у дослідженні змістової насиченості чеської освіти; структурних особливостей навчання; практичного ознайомлення з різними науковими дисциплінами, в тому числі Законом Божим і співами; індивідуального підходу до кожного з дорослих учнів.

Педагогічні курси при Острозькій учительській семінарії одноразово відкрилися на період із 18 червня до 6 серпня 1888 р. [1: 112; 2: 303; 3: 47; 10: 475; 12: 6; 13: 1].

Метою їхнього відкриття була підготовка вчителів чеських училищ і шкіл до належного виконання покладених на них обов'язків згідно вимог загальноросійського шкільництва, зокрема шляхом удосконалення володіння російською мовою [2: 303; 6: 190; 11: 84; 14: 5].

Міністр народної освіти за згодою Обер-Прокурора Синоду запропонував Дійсному статському раднику, члену училищної Ради при Синоді Є. М. Крижановському посаду керівника навчально-виховного і господарського процесу зазначених курсів [2: 303; 3: 28].

Повітова поліція мала повідомити всіх учителів чеських училищ і шкіл про час і місце проведення курсів і зобов'язати їх до 17 червня 1888 р. з'явитися до завідуючого Острозькою вчительською семінарією [2: 303; 11: 84; 14: 5].

Державний інспектор народних училищ Д. А. Синицький мав потурбуватися про єдину юридичну підготовку чеських учительських курсів, тобто про забезпечення кожного вчителя чеського походження наданими місцевими старостами чи старшинами документами, зокрема вчительськими посвідченнями, де вказувалися рік початку вчительської служби в підзвітному училищі чи школі, рівень грошового і матеріального утримання спільнотою, належність училищного чи шкільного приміщення (власне чи винайняте) [3: 12; 4: 152; 11: 84].

Крім того, державний інспектор мав знайти й інших російськомовних чехів (старост, писарів тощо) для їхньої добровільної вчительської підготовки [3: 12; 4: 152]. Його функціональні обов'язки також передбачали визначення педагогічної підготовки і здібностей потенційних кандидатів у вчителі [4: 152].

20 червня 1888 р. в Острозькій учительській семінарії відбулося урочисте відкриття курсів для народних учителів чеського походження [1: 112; 5: 697; 6: 190].

Чеські вчительські курси відвідували 27 учителів [1: 114; 10: 474; 12: 6]. Такий незначний відсоток слухачів із-поміж загалу вчителства чеського походження пояснюється незнанням учбового керівництва усього комплексу питань чеського життя: загальної кількості чеських шкіл, їхнього матеріального забезпечення, рівня утримання чеськими спільнотами навчальних закладів, інформації про вчителів. Це спричинило повну відсутність у керівництва і педагогічного колективу курсів будь-яких відомостей щодо окреслених позицій [10: 474].

Інкולי вчителі чеського походження бажали навчатися на курсах, але відповідного вчительського мандату не мали. Таких учителів змушували повертатися в поселення для отримання документів і посвідчень від поселенського керівництва – старост або старшин, які не завжди надавали такі папери, тому що існували конфлікти між чеською інтелігенцією на релігійному підґрунті [10: 474]. Так, двоє вчителів із поселення Залісся дійсно привезли такі посвідчення, іншим – відмовилися надати, тому що вони прийняли православну віру [7: 1-4 (дод.); 8: 7-10 (дод.); 10: 474].

Викладачами Острозьких чеських курсів працювали Євфимій Михайлович Крижановський і гімназійні вчителі Т. Г. Лубенець і О. І. Рудка-Степович [3: 31; 10: 474; 12: 6; 13: 1].

Законовчителем працював отець Никанор Сизинкевич [3: 59].

Для відпочинку педагогічний колектив отримав 3 кімнати вчительської семінарії, натомість учителі чеського походження – спальні і підготовлений клас [3: 22; 10: 474].

Обслуговуючий персонал частково запросили із прогімназій, частково – винайняли в місті [10: 475]. Двоє служителів займалися прибиранням дворів, садів і городів [3: 22].

Постіль і білизна використовувалися семінарські [3: 22 (зв.)].

Власної кухні не існувало, тому кожному чеху щодня надавали 45 коп. на харчування [2: 303; 3: 22; 10: 475].

Асигнування відбувалося з передбаченої для класів для дорослих Київського учбового округу суми [3: 47].

Загальне фінансове забезпечення чеських учительських курсів складало 650 рублів, із яких 607 рублів 50 коп. планувалося витратити на утримання 27 чехів протягом 50 днів [2: 303; 3: 28; 10: 475; 12: 6]. Решта коштів залишалися для повернення чехів додому [2: 303; 3: 28; 10: 475].

Крім того, гроші, зазвичай, надходили зі значним запізненням і керівник навчально-виховного процесу мав тимчасово використовувати власні заощадження [10: 474].

Спеціальну навчальну літературу і наочність учбове керівництво не передбачило [10: 475; 12: 6; 13: 1]. Значно пізніше Училищна Рада Синоду допомогла чеським школам книгами із власних фондів. Міністерство Народної Просвіти жодним чином не подбало про забезпечення навчального процесу підручниками [10: 475].

Із-поміж 27 слухачів учительських курсів було 20 православних чехів, решта 7 – висловили бажання приєднатися до православної віри [1: 114; 10: 476; 12: 6]. 4 із останніх, які знали православні молитви і катехізис, – дозволили приєднатися, 3 інших — мали чекати випробування власних здібностей до навчання і сприйняття православного Закону Божого [10: 476].

Із понеділка 3 липня 1888 р. керівник навчально-виховного процесу в чеських справах декілька разів залишав м. Острог, а у суботу 8 липня 1888 р. – поїхав до м. Києва на святкування 900-річчя хрещення Русі, передавши керівництво педагогічними курсами разом із гербовою печаткою своєму помічнику О. І. Рудці-Степовичу (який пізніше став державним інспектором чеських училищ і шкіл) на підставі підписаного Міністром народної просвіти офіційного документу [3: 31; 9: 134; 11: 84; 12: 6; 13: 1; 15: 1].

На уроках співів учителі чеського походження опановували музичну грамоту (гами, інтервали тощо) і піснеспіви, які надалі виконували у церкві [3: 60; 10: 477].

Чехи на уроках співів, як і на інших уроках, працювали старанно, проте, перебуваючи на Україні, частково втратили здобуті на батьківщині уміння. Більшість учителів не могли тримати ноту чи здійснювати перехід із ноти на ноту [10: 477].

Недільними і святковими днями вчителі чеського походження слухали богослужіння спочатку в семінарській церкві, пізніше – у храмі Кирило-Мефодіївського братства [3: 60].

Незабаром учителі чеського походження створили аматорський церковний хор, який подекуди брав участь у богослужіннях Кирило-Мефодіївської братської церкви Острозького жіночого училища графині Блудової [13: 1].

Для кращого засвоєння російського літературного мовлення викладачі для слухачів педагогічних курсів створили невелику бібліотеку наукових і белетристичних книг [13: 1].

У четвер 3 серпня 1888 р. Острозькі педагогічні курси офіційно припинили своє функціонування, проіснувавши 37 навчальних днів [13: 1].

У 1889 р. педагогічні курси планувалося продовжити з новими вчителями чеського походження. Проте цього не відбулося [3: 71]. Натомість більшість (14 із 27-и) вчителів чеського походження-випускників курсів Уряд позбавив учительських свідоцтв на право викладання в оновлених чеських училищах і школах і замінив на вчителів українського чи російського походження [1: 112; 3: 42; 6: 190; 10: 476; 11: 84; 12: 6; 14: 5].

Висновки.

Зважаючи на зазначене, доцільно зробити наголос на основних висновках:

1. Поступальний характер набуття практичного освітнього досвіду окреслюється схожістю навчального матеріалу і його порівнянням із вивченим шляхом здобуття рідномовної освіти.
2. Систематичне поєднання текстового матеріалу з наочними прикладами в умовах двомовності уможливило структурний вплив двох сигнальних систем на процеси запам'ятовування.
3. Сумарне вивчення основ наук на базі поєднання різних предметів полегшувало осяжність знань, керуючись психологічним і фізичним аспектами.

Отже, аналіз Острозьких учительських курсів дає можливість засвідчити їхню ефективність для присутніх на них чехів, наочну ілюстрацію поданого на курсах навчального матеріалу прикладами і практичним досвідом, нестандартне педагогічне і методичне оформлення заходу і відповідність вимогам часу і проблемі двомовності, яка виникала досить часто.

Крім того, відзначимо, що запропоновані на курсах методики двомовного навчання застосовуються донині.

Перспектива подальших досліджень у такому напрямку дозволить зрозуміти генезу змісту зазначених методик і запропонувати шляхи їхнього вдосконалення відповідно до вимог часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ДАЖО. Ф. 147. Отчеты заведывающих по Житомирскому уезду. Оп. 1. Спр. 567а. О разных предметах. Переписка уездных наблюдателей с Волынским училищным советом о награждении учителей, о состоянии церковно-приходских школ, об образовательном цензе учителей. 1892 г.
2. ЦДІАУ у м. Києві. Ф. 442. Канцелярія Київського, Волинського і Подільського генерал-губернатора. Оп. 614. Спр. 238. По возбужденному Попечителем Киевского учебного округа вопросу о школах иностранных исповеданий, находящихся в городах и местечках, а также немецких и чешских колониях в Юго-Западном крае, и о введении в действие предполагаемых инспекцией мер по отношению к вышеупомянутым училищам. 7 стола. Крестьянского отделения. 22.09.1884-23.11.1889 гг. На 308 арк.

3. ЦДІАУ у м. Києві. Ф. 707. Управление Киевского учебного округа. Оп. 210. Спр. 76. Об устройстве съезда для учителей чешских школ в г. Остроге Волынской губернии. 4 стола. 1888-1889 гг. На 75 арк.
4. Волынские епархиальные ведомости. – 11.02.1887. – № 5.
5. Волынские епархиальные ведомости. – 11.07.1888. – № 20.
6. Волынские епархиальные ведомости. – 21.02.1893. – № 6. – С. 189-192.
7. Hofman J., Drahoukoupil J. Historická mapa českého osídlení na Volyni: 4 část. – Praha, 1995. – 24 s.
8. Ковба Ж.М. Чеська еміграція в Україні у др. пол. XIX – на початку XX ст.: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.03. – Львів, 1974. – 227 с.
9. Коробка Н. Очерки начальной школы в Юго-Западном крае // Вестник воспитания: научно-популярный журнал / под ред. Н. Ф. Михайлова. — М.: Типо-Литография Товарищества И. Н. Кушнерев и К°, 1/31.12.1902. – № 9. – 394 с. – С. 129-155.
10. Крыжановский Е. М. Собрание сочинений: в 3 т.: Т. 3. – К.: Типография С. В. Кульженко, 1890. – 825 с.
11. Крыжановский Е. М. Чехи на Волыни. – СПб., 1887. – 160 с.
12. Ruský Čech. – К.: 6/19 prosince 1907.
13. Ruský Čech. – К.: 13/26 prosince 1907.
14. Ruský Čech. – К.: 4/17 ledna 1908.
15. Ruský Čech. – К.: 30 března-12 dubna 1908.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Уминский С. А. Острожские учительские курсы и их значение для чешского школоведения.

В статье рассматривается аналитическое построение базисного изучения разноплановых дисциплин в среде двуязычия, которое стало почвой для систематического обучения в чешских школах. Кроме того, поданы исторический анализ, материальная генеза и юридическая специфика обучения чешских педагогов. Также освещены параметры влияния музыки и религии на воспитание чешского учительства в среде исторически объединенных, однако, все же отличных наций; сравнительные характеристики функционального отношения к чешским эмигрантам, руководствуясь разными временными рамками; уровневые условия решения практических заданий на основе реальных исторических фактов.

Uminsky S. A. The Ostrog Teacher's Courses and their Importance for Czech Schools.

In the article is considered analytical construction of basic learning of various branch of science in surroundings of bilingualism, which became basis for systematic studies in Czech schools. Besides that, it was presentation historical analysis, material genesis and juridical specific of training of Czech teachers.

Also were elucidation shapes of influence of music and religion on education of Czech teachers in surroundings of historical connecting, but still different nations; comparing testimonials of functioning attitude to Czech emigrants, ruling of different interval frames; levelling conditions of solving of practical problems on base of real historical facts.